

BERECZ ZSUZSA

Újfajta konspirációra van szükség: beszélgetés a Mókusokkal

A Pneuma Szöv. nyitott művészeti közösség, szövetkezet, melyet 2008-ban alapított Berez Zsuzsa, Sarah Günther, Kerényi Szabina, Markos Viktor és Mán-Várhegyi Réka. A csoport 2012-ben Mókusok néven vált ismertté, amikor Budapest VIII. kerületében összefogva környékbeli lakókkal, aktivistákkal, hajléktalan művészekkel és másokkal megépítették antidiszkriminációs fegyverüket, a kerekeken guruló Óriás-mókust. A következő beszélgetést a csoport fennállásának 10. évében, a régóta esedékes megismerés és önvizsgálat igényével kezdeményeztük. A beszélgetésben megszólal Berez Zsuzsa, valamint Sarah Günther, Szabados Luca és más Mókusok.

B.Zs.: Először is: kik vagytok ti?

M: Jól belekérdeztél! Nem tudnál valami mást kitalálni így az elejére?

B.Zs.: Hmmmm... Ragaszkodnom kell a kérdéshez, mert kíváncsi vagyok, mit hoztok ki belőle. Használjátok a Pneuma Szöv. nevet, Mókusokként is sokan ismernek Titeket, de én már a Pap Család elnevezéssel is találkoztam. Cél az, hogy ne tudjanak beazonosítani?

M: Lehet ez is a cél, és akkor úgy gondolkodsz, mint egy kém. De lehet a célod az is, hogy mindenütt ott legyél, minden lista veled legyen tele, és akkor jó, ha harminckét neved van – ahogy a '40-es évek antifasiszta küzdelmében elhunyt Ságvári Endrétől tudjuk. A név mint brand csak egy a lehetséges használatok közül. Nálunk attól függően, hogy milyen irányban kezdünk el dolgozni, más-más nevek bukkannak fel a közös kozmoszban, mi pedig beléjük bújunk, mint frissen turkált ruhákba, és máris egy csillogóan új banda feszít előttetek. A Mókusokat egyébként nem mi adtunk magunknak, hanem ránk akasztották, mert elterjedt a Budapest nyolcadik kerületében épített Óriásmókusunk híre. Onnantól kezdve valami titkos állatkommandónak kezdtek nézni minket, ami újra és újra felbukkan a kerületben. A Pap Család nevet a lipcsei-budapesti nomád rádióshow-inkban használtuk.

B.Zs.: Ha arra kérnélek, hogy definiáld magatokat, mit mondanál? Biztos azt gondolod, most szándékosan szívatlak. De aki ma nem tudja vagy nem akarja elmondani néhány ütős mondatban, hogy ki ő, honnan jött és mit akar, annak esélye sincs, hogy komolyan vegyék. Pláne, hogy támogatásokat, pályázatokat nyerjen!

M: Jó, elmondom, milyen szöveggel nyertünk közpénzeket legutóbb. A Magyar Kétfarkú Kutypárt írt ki pályázatot az idei országgyűlési választási kampányban a pártként kapott kampánypénzeikre. Előveszem, mit írtunk magunkról. Azt mondja: “A Pneuma Szöv. autonóm lények művészeti szövete, amely változatos helyeken és terekben rendezkedik be átmenetileg vagy hosszabb távra...”

B.Zs: Várjál csak, itt máris sok minden magyarázatra szorul. Mit jelent az autonómia számotokra? És milyen *lények*?

M: Autonóm lényekről beszélünk, mert ez az egyetlen közös dolog, ami a munkánkban résztvevőket egyaránt jellemzi. Nem a közös társadalmi háttér, végzettség, érdeklődés, identitás, sokszor még a közös nézetek sem.

B.Zs.: De hát akkor az bárki. Vagy mindenki.

M.: Pontosan. Mindenki velünk van, aki lélegzik, és egy levegőt szív velünk. Potenciálisan.

B.Zs. Innen a pneuma név is?

M: Igen, ez az ógörög szó az első közös munkánk kapcsán került elő. Egy léggéyárat nyitottunk 2008-ban a Corvin Áruház akkor még elhagyott 4. emeleti irodaterében. A levegővel nemcsak mint témával kezdtünk el dolgozni, hanem közös mágikus anyagként fedeztük fel, amely mindnyájunkat áthat és az élettelen élővé teszi. Ez az egyik fő munkamódszerünk: az adottságokkal dolgozunk és azokat alakítjuk, de elég jók vagyunk abban is, hogy tereket belakjunk, átszeljünk és köztes tereket hozunk létre.

B.Zs. Mondanál erre példát?

M: 2008-ban, amikor néhányan elkezdtünk együtt dolgozni, elég más volt a hazai légkör. Sok üresen álló, bedőlt vagy fejlesztésben megtorpant

ingatlan volt Budapest belvárosában, könnyű volt átmeneti használatra találni helyet. Különösebb tapasztalat, dörzsöltség vagy összeköttetés nélkül sikerült egy hónapra birtokba vennünk a Blaha Lujza téri Corvin Áruház üresen álló irodarendszerét, amivel egy szinten akkoriban nyitott meg a Corvintető nevű női szórakozóhely. Bérleti díjat nem kellett fizetnünk, egyszerűen belakhattunk több mint 30 üres irodát. Kezdetben nem voltunk ennyien, úgyhogy hirdetést adtunk fel, amiben “kíséreti művészeti projekthez” kerestünk közreműködőket. Jött is több tucat ember, és beszálltak a légglyár építésébe. Sokan még tizenévesek voltak akkor (pl. Monhor Viktória vagy Szabados Luca, akik később mindketten művészként folytatták), de voltak a budapesti alternatív kocsma-kultúrában mozgó, vagy éppen zártosztályról frissel lelépett fiatalok, orvostanhallgatók, persze összességében sok diák.

B.Zs.: Mi tartotta ott az embereket? Kaptak fizetést, vagy önkéntes alapú volt az egész? Hogyan tudtatok koordinálni ennyi mindenkit?

M: Képzeld, annyira tapasztalatlanok voltunk, hogy ezeket a kérdéseket előre át sem gondoltuk igazán. Volt valami minimális támogatásunk, amit az NKA-tól meg még két minisztériumtól szereztünk, például az Európai Autómentes Naphoz kapcsolódva (lehet ma még ehhez sima civilként csatlakozni egyáltalán?). A pénzt főleg anyagbeszerzésre költöttük, meg arra, hogy mindenkit etessünk-itassunk a munkafolyamat alatt. Furcsa, hogy ennyi is elég volt. Ma, 10 év múltán ez már nem tűnik reálisnak. Ma ez a korosztály sokkal leterheltebbnek és frusztráltabbnak tűnik. Hiába, túl vagyunk egy társadalmi-politikai paradigmaváltáson, ami sok reményt szertefoszlaltott azzal kapcsolatban, hogy az erőfeszítéseink eredménye egy jobb élet is lehet.

B.Zs.: Mi történt a légygárban és hogyan tudta ennyi ember magáénak érezni?

M: Ennyi és még ennél is több. Különböző szinteken lehetett a légygárhoz kapcsolódni. Először is voltunk az elején öten, akik az ötletet kidolgoztuk, kutattunk és hónapokon át építgettük a levegő, a légszennyezés és a láthatatlan befolyásolás témamatrixát. Sarah Günther, a Németországból frissen ideköltözött színházi alkotó, Markos Viktor politológus-videóművész, Kerényi Szabina szociológus, Mán-Várhegyi Réka, aki akkoriban kezdett prózát írni, és persze jómagam, aki előtte Frankfurt am Mainban tanultam kísérleti dramaturgiát. Mindenki viszonylag kezdő volt, de azt tudtuk, hogy másképp szeretnénk dolgozni, mint ahogy a művészeti és tudományos intézményekben láttuk. Nyitottabban, kísérletezőbben... hogy is mondjam: nem annyira egy műfajhoz, egy szerepkörhöz kötöttek. Mindannyiunkat érdekelt, hogyan alakul át a szemünk láttára az a társadalom, amiben élünk, és hogy mi személy szerint mit tudunk tenni. Érdekelt minket, hogyan változnak az értékek, a közbeszéd, hogyan válik osztársadalmi szinten is elfogadhatóvá a kirekesztés, hogyan normalizálódik a félelem és a szorongás, ami mások leértékeléséhez, megbélyegzéséhez vezet.

Sarah hozta az alapanyagot: egy különleges történelmi dokumentumot, ami a paranoid skizofrénia első lejegyzett esete volt az 1810-es évekből. Egy brit teakereskedőé, egy bizonyos James Tilly Matthews-é, aki önjelölt titkosügynökként próbált a forradalom utáni Franciaország és Anglia között békét teremteni. Nem járt sikerrel, sőt a túlbuzgó aktivistát elmeógyógyintézetbe zárták. A hírhedt londoni kórházba, a "Bedlam"-ba került, ahol rajta kívül még sok politikailag veszélyesnek ítélt elem sínylődött. Matthews itt diktálta tollba elmeorvosának

összeesküvés-elméletét, miszerint Európa-szerte léteznek titkos bandák, akik légszűrőszékek segítségével alakítják a politikai atmoszférát, a levegő transzformálásával befolyásolják a döntéshozók gondolatait. A mi légszűrőbandánk tagjai ennek az "Airloom gang"-nek a leszármazottjai, csak mi már más módszerekkel befolyásolunk. Elektromágneses sugárzás és mesmerizmus helyett a médián keresztül, megfigyelő berendezésekkel, sőt kávéval. Mi kialakítottuk a befolyásológép modern prototípusát: a kávéfőzőt, amely minden háztartásba eljuttatja a befolyásoló szubsztanciákat. Most, hogy a Corvin Áruház generációk óta ismert külseje végleg átalakul és gyakorlatilag újrahúzzák az áruház klasszicizáló külsejét elárulhatom, hogy a jelünk ott volt elrejtve a Kaiser's supermarket logójában.

A léggárba sok új dolgozó jelentkezett, úgy, hogy nem is tudták előre, hogy mit kell csinálni, mi lesz a munkakör. Mindenki kialakíthatta és működtethette a maga befolyásoló-állomását, gépét, ügyosztályát, vagy éppen csak segített ebben másoknak. Vagy csak kávéfőzött. Vagy csak megfigyelte, ami történik. Egyszerre volt ez egy élő Second Life, alternatív önsegítőcsoport, nem-kommerciális közösségi tér és az interaktivitás valami addig számunkra is ismeretlen formája, ami a bizalmon alapult. Aki belépett a gyárba, az ténylegesen alakíthatta is. A megnyitóra természetesen nem készült el a tér, szóval a látogatók sürgés-forgás közben értek minket, és többnyire be is fogtuk őket a munkába. Segítettek építeni, szállítani, kitalálni. Talán az volt a fő ösztönző erő a látogatók számára, hogy tényleges felelősséget kaptak és egy homályos, de semmiképp nem merev játékszabály-rendszerrel találkoztak, ami maga is kitalálás tárgya volt. Voltak, akik később visszajöttek és pár napra belaktak egy szobát. Utána ugyanabba a szobába mások jöttek más szakkal. Így lett a gyárnak például ideiglenes pszichológus-

sa vagy külföldi ügynökei, akik megszervezték a saját fogadóórájukat. Hétszer nyitottuk meg a gyárat, és a látogatókat minden alkalommal potenciális új munkásokként köszöntöttük. Egy rövid bevezető után mindenki maga járhatta be a két szintes teret. Aki elég nyúlgyertyát összegyűjtött, felmehetett a felső szintre, ahol civil szervezetek kaptak bemutatkozási lehetőséget. Így például jelen volt a Kincünk a piac – Hunyadi tér vagy a Levegő Munkacsoport.

B.Zs.: Álljunk meg egy szóra! Mihez kell a nyúlgyertya?

M: A nyúlgyertyát ott helyben öntötték és minél többet szerzett belőle valaki, annál előrébb jutott a hely alkímiai tudásrendszerében.

A nyulak csodás állatok, folyamatos átalakulásra, reprodukcióra képesek. Ugyanakkor a nyúltársadalomban nincsen állandó főnök. A gyárunkban ezért volt üres az igazgató (Bill király) irodája – bár ha valaki elég időt eltöltött ott észrevehette, hogy egy élő nyúl lakik a buja növényzet között. De volt 3D nyúl-szimuláció, a falakon is megjelentek a rejtélyes nyúlgrafitok, és a hónap végére a gyár egészét áthattotta a nyúl jelenléte. Innen tudhatjuk, mekkora ereje volt a Nyúlnak.

B.Zs.: Mekkora? Különbö is, milyen erejük van az állatoknak, amit itt a városban is használhatunk?

M: Az állatok például tudnak kisebbek vagy másmilyenek lenni, mint amilyenek gondoljuk őket. Képesek másképp mozogni, gondolkodni, mint ahogy váránk. Tudnak láthatatlanok lenni, rajokban mozogni. Sok mindent lehet tanulni tőlük. Állattá válni, kisebbrendűvé válni, nővé válni – a boszorkányság összetevői ezek Deleuze és Guattari filozófiájában, és számunkra is fontos ellenállási elvek.

B.Zs.: Pontosan minek akartok ellenállni?

M: Annak, ami miatt nem merünk vagy nem akarunk dolgokon változtatni. Ami miatt inkább nem hallgatunk az ösztöneinkre, hanem inkább keményen dolgozó kisemberekként élünk. Szomorú, hogy ez ad ma biztonságot. Hogy a biztonság érzése és az az érzés, hogy úgysem tudunk változtatni, ennyire összekapcsolódik. De ez a biztonság is mennyire bizonytalan! Hiába csinálom mindent úgy, ahogy kell, az egzisztenciám egyik pillanatról a másikra elveszíthetem. Magamra maradok. Itt már rég nem csak az olyan nyilvánvalóan szabadság-

hiányos politikai rendszerekről beszélek, mint Magyarország. Nézd meg az észak-amerikai kapitalista társadalmat, aminek máig alapja a szabadság ideája, vagy nézz körül más neoliberais társadalmakban. Szerintünk pedig attól nem leszünk kiszolgáltatottabbak, ha egy másfajta szabadságot keresünk. Ha rájövünk, hogy a mi szabadságunk másokéval összefügg, akkor erőt is lehet meríteni ebből a közös helyzetből. Számunkra a művészet lehetőség a különféle szabadságok megteremtésére, amiben benne van a közös és az egyéni szabadság is. Szabadság nincs ellenállás nélkül, és alkotás sem.

B.Zs.: Miért kellene ehhez az állatok?

M: Az állatok egyfelől megengedik, hogy sok mindent képzeljünk róluk. Nem akarják leuralni a velük kapcsolatos vélekedéseket. Míg az emberrel kapcsolatos gondolkodásunkat meghatározzák olyasmik, mint például a test és a lélek szétválasztása, az értelem és az érzem, a jel és a jelölő különválasztása, a jövő tervezése mint uralkodó szokás, addig ez az állatoknál nem így van. Az állatok viselkedése emberi mércével mérve talányos, úgyhogy arra ösztönöznek, hogy *másképp* csináljunk dolgokat. Állati találékonysággal kitrúkközhetjük a hatalmi ranglétrán fölöttünk állókat. Ha például krétatétét rajzolunk az utcára, akkor befoglaltunk egy fontos efemer médiafelületet, ami ingyenes, és megbüntetni sem tudnak érte, hiszen a krétarajz nem hagy marandó nyomokat a köztereken. Ezenkívül arra is tökéletesen alkalmas, hogy köztisztasági problémákat kezeljünk vele. Megtapasztaltuk ezt, amikor Józsefvárosban poloskasétányt rajzoltunk az aszfaltra, ami az önkormányzat épületéig vezetett. Erre azért volt szükség, mert az önkormányzat – kihasználva a poloskák azon tulajdonságát, hogy nap-

fényben nem mutatkoznak – láthatatlanná akarta beszélni a kerületben jelenlévő ágyipoloska-problémát. Mi erre kiveztük a poloskákat fényes nappal az önkormányzat elé, és az önkormányzat emberei ettől annyira megijedtek, hogy azonnal kirendelték az útmosót. Két legyet ütöttünk egy csapásra: az utca is tiszta lett, és a poloskák is láthatóvá váltak. Így tudott valami, ami szinte láthatatlanul kicsi, erőt kifejteni, és még olyan embereket is megfélemlíteni, mint a helyi döntéshozók.

B.Zs.: És mit tud a Mókus?

M: A mókus jól behülyített minket. Képes volt összeszervezni teljesen különböző hátterű embereket. Először a *20 forintos operett című* projektünk főszereplőjévé küzdötte fel magát, majd létező (józsef)városi legendává, aki még ma is visszatér Kocsis Máté polgármester álmaiban. 2014-ben indult is ellenjelöltként az önkormányzati választásokon, Antanas Mockus egykori bogotai polgármestertől inspirálva. Mockus maga is művész volt és gyanús, hogy a mi mókusunk rokona. A Mókus egyébként Horváth Csilla (HoCsi) egyik novellájából származik. Hocsi Mókus Márkust írta meg, aki az állati jogok országgyűlési biztosaként próbálta megvédeni a Pilisi Parkerdőben élő meztelencsigák jogait – sikertelenül. HoCsival és más, lakásszegénységben élő művészekkel Sarah 2012-ben találkozott a Látszom Fesztiválon. Akkor már régóta érdekelte, hogy honnan jön az a sok ember, akiket az utcán látni nap mint nap. Így hát meghívta Hocsit, Leé Józsit, Orbán Annát, Rejtő Gábort és még sok más alkotót, hogy közösen alkossunk meg egy utcai operettet. Józsefvárosban akkoriban sok urbanisztikai program futott, javában dübörgött a “szociális városrehabilitáció”, és az önkormányzat örömmel ment bele a velünk való együttműködésbe.

Kaptunk tőlük egy üres foghíjtelket a kerület körúton kívül eső részén, a Tolnai Lajos utcában. Megint malacunk volt: egy egész nyáron át ingyen használhattuk ezt az egykori óvodakertet. A kiinduló ötlet az volt, hogy egy Óriásmókust építünk. Egy ilyen hatalmas, guinness-rekordokba illő vállalatot érdemes lazán kezdeni: először csak kiültünk a kertbe, sok időt töltöttünk ott, kitéttünk egy táblát, hogy ez a “20 forintos operett”, és egy másikat, amin folyamatosan frissült, hogy mire van szükségünk.

B.Zs.: Hogyan szereztek embereket ehhez a melóhoz?

M: Jöttek maguktól, vagy épp nem jöttek. Először a szomszédos önkormányzati házban lakó gyerekek szivárogtak át, mert ők unatkoztak a nyári szünetben és a házuk szűk udvarán nem volt elég tér játszani. Aztán jöttek a szomszédból azok, akik otthon voltak és egyébként csak tévét néztek, akik máshol haszontalannak bizonyultak, de a másik szomszéd felújított ház jó módúbb lakói is átnéztek időnként.

B.Zs.: Mi lett végül a 20 forintos operett? Utcai színházi előadás? Hogyan képzeljem el?

M: Létrejött egy nyitott közösség, a telek mindennapos nyitvatartása alatt pedig rendszeres heti programok szerveződtek: írókörök, gyerektánc-órák, a szomszéd munkanélküli jógamester jógaórái, a Bélaműhely hangszerkészítő foglalkozásai. Megszületett a Nyolcadik Tenger legendája és Mókus Maxi alakja, aki hajléktalan tengerészként utazza be Budapest legmélyebben fekvő kerületét. Szappanoperettet forgattunk a szomszédokkal, amit péntekenként nyilvánosan le is vetítettünk a telken. Ingyenes hajvágó-akcióba rántottunk be környékbeli fodrászokat, így gyűjtöttünk szőrt az Óriásmókusnak. A vége egy nagy karneváli felvonulás lett. A Tolnai Lajos utcától egészen a Kálvária térig kísértük a kerekeken guruló, 2 méteres mókust, zenével, tánccal kísérve. Ria, ria, Kálvária!

B.Zs.: Úgy látom, szeretitek az abszurditást. Emberhajjal fedett mókus, Kálvária-járás... Nem riasztja ez el a jóérezsű embereket?

M: Lehet, hogy elriasztja. Bár inkább azt vettük észre, hogy sokszor ez kell ahhoz, hogy megnyíljanak. Először megrémülsz, elbizonytalanodsz,

esetleg elborzadsz, de ha ezen túlestél, akkor sokkal bátrabbá válsz. A nevetés bomlasztó, radikális dolog tud lenni manapság. Bátorság kell hozzá.

B.Zs.: Tegyük fel, hogy értem, amit mondasz. De nekem ez akkor is inkább játékos társadalmi projektnek tűnik, aminek a nagy része szociális munka. Embereket foglalkoztattok művészeti eszközökkel, akik egyébként az utcán lennének vagy otthon ülnének. Ez régóta ismert módszer a szocmunkában. Mitől nevezed ezt művészetnek?

M: A művészi munka abban áll, hogy felismerjük, kit mi érdekel igazán, milyen erősségei vannak, amikről talán nem is tud, vagy nem tudja, hogyan tudná hasznukat venni az életében. A kereteket úgy szabjuk meg, hogy azok közt mindenki megtalálhassa a maga helyét, belevihesse a tudását és megoszthassa másokkal. Ezt a munkafolyamatot a mi 3-4 fős alapsapatunk egyfajta kurátori teamként alakítja. A végén olyasvalami kell hogy létrejöjjön, ami nekünk tetszik, ami esztétikai értékkel bír – például a két méteres mokus, amelynek testét a 20 forintos mokusgazdaságban beváltott, a “külvilágban” visszaválthatatlan kannásbor-palackok alkotják, a vérkeringését gyümölcscentrifugában köröztetett málnaszörp, a szórét emberi haj, a vázát pedig a szomszéd Gyuri csomózási mestertudásával rögzített bambuszrudak. Az egészet pedig az a közös legendárium tartja össze, ami Mokus Maxi rejtélyes figurája körül kialakult. Aminek nincs egyetlen érvényes története, hanem annyi változata és elágazása van, ahányan és ahányszor elmesélik. Mindeközben a közös munkának sem a szabályai, sem a végeredménye nincsenek előre rögzítve, és ez adja a műalkotás másik alappilléret - a közös alkotás mint társadalmi folyamat szépsége. Akár csak Joseph

Beuys szociális plasztikája, de valami ilyesmit csinált a két olasz Giuliano Scabia és Vittorio Basaglia is az 1960-as évek végén, amikor egy trieszti elmegyógyintézet lakóival felépítették a kerekeken guruló Kék lovat, majd kivonultak vele az intézmény zárt világából. A Kék ló a szabadság trójai falova lett.

B.Zs.: A Ti Mókusotok kinek hozta el a szabadságot?

M: Ezt az érintettekkel kéne megbeszélni. De az biztos, hogy hatásos volt a kerület polgármesterére, Kocsis Mátéra, mert magára ismert a Mókusban, és azt hitte, ez egy paródia.

B.Zs.: Így hat év távlatából mit gondolsz, milyen hatásai vannak a 20 forintos operettnek?

M: Néhány közvetlen hatás már akkor is megmutatkozott. Például működésben láttunk egy olyan közösséget, ahol hajléktalan emberek, középosztálybeli új beköltözők, művészek, gyerekek vannak együtt. Azt, hogy a hajléktalanság volt a kiindulópont és a téma, sokan nem is tudták, hiszen lényegtelen volt a történelem szempontjából. A résztvevők nem a társadalmi háttérük alapján lettek „elhelyezve” a projektben. Viszont a környékből szállókból érkezők közül többektől hallottuk, hogy a projekt hatására könnyebben találtak munkát, mert visszakapták az önbecsülésüket és végre elhitték magukról, hogy hasznosak is lehetnek. Az egyik, azóta elhunyt költő barátunk, Leé Józsi fogalmazott valahogy úgy, hogy amit itt kapott, fontosabb volt a kenyérnél is: közösség és méltóság.

B.Zs.: Össze tud kapcsolódni a munkások a társadalmi aktivizmussal? Tudja támogatni a két dolog egymást?

M: Amit csinálunk, arra lehet egyfajta aktivizmusként tekinteni, de többnyire nem teljesen megbízható ilyen értelemben. Mert a lényeg épp az, hogy a nyitottság megmaradjon. A nyitottság ahhoz kell, hogy valami ténylegesen változzon, valami váratlan jöhessen létre. Ma általános probléma a művészet elendzsiósodása. A művészet egyfelől beszívárog a civil szférába, ami jó, másfelől viszont olyan elvárás-rendszer rakódik rá, aminek nehéz megfelelni. Amikor vándorló utcacsatornát indítottunk A Város Mindenkié és az Utcából Lakásba aktivistáinak részvételével, akkor természetesen célunk, hogy informáljuk a nyilvánosságot a lakhatási válságról, de ugyanolyan fontos a munka immanens síkja, azaz, hogy mindenki kicsit mást csinál, mint amiről azt gondolja, hogy jó benne. Amikor az ágyi poloskák árnyékkormányáról készítettünk élőben is nézhető rádióperformanszot, akkor a poloskaferőtőzésre akarunk reflektálni, de a munka nem lesz alárendelhető ennek a célnak. Inkább sok cél összekomponálása történik: van benne önsegítés, közös alkotás, tanulás, szórakozás. És olyasminek kell kijönnie belőle a végén, ami szép és amit külön-külön egyikünk sem tudott volna megcsinálni.

B.Zs.: Amit most elmondtál, az egy pedagógiai koncepció is. Azt tanuljátok, hogyan lehet együttműködni úgy, hogy senki ne dominálja a másikat.

M: Igen, és nem csak együttműködni, hanem magunkat másként megélni, másokkal konfliktusba kerülni. Jacques Rancière írt a tudatlan

tanítómester példájáról, és hogy hogyan változhatna meg a pedagógia és az egész társadalom, ha rájönnénk, nincs szükségünk mesterekre, mert ők mindig többet akarnak tudni és felettünk állnak, bármennyit tanulunk is. Tévedés ne essék, mi magunk is mesterek vagyunk, ha éppen arra van szükség – és általában szükség van rá. De nem jó dolog néha elfelejteni, amiben a legjobbak vagyunk és felfedezni mást?

B. Zs.: Ez az oka annak is, hogy a munkáitokban az esztétikum ennyire közel áll az amatőrizmushoz és a giccshez?

M: Ha az a cél, hogy minden szuper szépen legyen megcsinálva, akkor abból aligha lehet majd tanulni. Mert akkor az válik céllá és amellé például nem annyira illesztgető az, amiről az előbb beszéltem. Hogy mindenki tud a másiktól tanulni. Mi általában szemétből építkezünk. Vegyük a *20 forintos operett* címet, ami Brecht és Kurt Weill *Koldusoperájából* jött, csak még ahhoz képest is leértékelődött, operettesedett, ahogy a pénzünk is egyre jobban leértékelődik. Olcsó pompa, ami 20 forintból is kihozható, másfelől viszont ahogy a különféle dolgokat újrahasznosítjuk, nem egyszer, hanem sokszor, úgy egyre több minden rakódik rájuk, egyre gazdagabbak lesznek. Az anyagok, gondolatok, ötletek újra és újra előkerülnek, úgyhogy néha az az érzésünk, nem is különböző projekteken dolgozunk, hanem egy és ugyanazon munka kellős közepén vagyunk mindig. Ugyanazt a kozmoszt építhetjük folyamatosan.

B.Zs.: Szerinted mik ma a társadalmilag elkötelezett művészet fő kihívásai?

M: Ma ismét eljutottunk arra a pontra, hogy a művészet létjogosultságát radikálisan megkérdőjelezzük. Ha nem politikai alapon, akkor gazdaságilag. A szlovén filozófus, Bojana Kunst nagyon jól kifejti a művészeti munka átalakulását *Artist at Work* című könyvében. Azt mondja, a művészek ma mintha a társadalom barométere lennének: ahol a válság fellép, ott a művészeket éri elsőként támadás. Mert a művészet a munka elleni lázadás megtestesítője, a másságé, a lustaságé, a haszontalanságé. Ennek a másságnak kell hasznosulnia folyamatosan, így maradhat a művész mégis csak a társadalom hasznos tagja. Az innovációhoz fontos a művészekre jellemző nonkonformitás, kritikus-ság. A művész ma a termelést folyamatosan forradalmasító rugalmas munkaerő ideálja, aki önmagát a munkája alá rendeli, teljes szubjektivitását műalkotássá téve. A művészek pedig mintha önkéntesen vállalnák fel azt, hogy empatikus képességeik révén a sérülékeny, elnyomott társadalmi csoportok szószólóivá váljanak. Mindeközben az, hogy ők hogyan, milyen körülmények között dolgoznak, sokszor sajnos nem téma.

Nemrég jártam New York City-ben a Judson Church-ben, amely komoly emberijogi és közösségi munkája mellett az '50-es évektől a szabad művészeti kísérletezés legendás helyszíne volt. Beszédbe elegyedtem az ajtónálló nővel, aki lelkesen mesélte, hogyan áll ki a Judson a melegek jogaiért, a hajléktalan emberek méltóságáért, hogyan nyújt segítséget menedékkérőknek. Kiderült, hogy egykor ő is táncos volt, és ma méltatlan körülmények között dolgozik itt, hasonlóan más alkalmazottakhoz. Sürgős műtetre volna szüksége, de még gyógyszerekre sem futja, és a Judsontól semmilyen segítséget nem kap. Sokszor lehet találkozni azzal a jelenséggel, hogy társadalmi célokért kiálló intézmények a saját dolgozóikat kizsákmányolják. Társulatokon belül is sok

igazságtalanságot, egyenlőtlenséget lehet látni, és akkor felmerül a kérdés, hogy mire terjed ki az elkötelezett munka. A művészek a kapitalizmus aszketikus munkaerő-ideáljai. Ezt jó tudatosítani, bármilyen művészetet csinálunk. Ha a művészetem elkötelezett társadalmi célok iránt, de a saját életem jobbítása irányában nem, akkor nem tudom, miről beszélünk.

B.Zs.: Nyilván elkötelezett vagyok a saját életem iránt is, csak nem a műalkotásban. Ha mondjuk a romák helyzetéről készítek színházi előadást, ott semmi keresnivalója nincs a saját élet- és munkakörülményeimnek.

M: Nem állítom, hogy egy előadásban a személyes helyzetemről kellene beszélni, de azt jó észben tartani, hogy ez is munka, márpedig az emberséges munkakörülmények mindenkinek kijárnak. A színház sajnos idehaza különösen veszélyes terep, mert ósdi, macsó, megcsontosodott hatalmi rend uralja, ami nagyrészt épp a benne dolgozók alázatából meríti és termeli újra a hatalmát. Ez a hegemon rend azon a kimondott vagy ki nem mondott elváráson alapul, hogy akik benne dolgoznak, azok a műalkotás felettes célja érdekében eltekintenek az igazságtalan, embertelen, szexista húzásoktól. Elég azokra a példákra gondolni, amik a nemzetközi #metoo kampány hatására idehaza kerülnek napvilágra.

B.Zs.: Mi a Mókusok válasza a művészeti intézményrendszer problémáira? Az, hogy kívül maradnak rajta?

M: Könnyű a művészeti intézményrendszert hibáztatni. Magyarorszá-

gon mintha különös hajlamunk lenne arra, hogy az intézményesült hatalmat hibáztassuk minden rosszért. Nem vezet célra, ha közös el-lenségképekkel szemben hozunk létre egységfrontot. A kérdés, amit fel kell tennünk, hogy milyen életet szeretnénk a magunk számára. Milyen társadalomban szeretnénk élni. Elsősorban a Zártószellemekkel kell megküzdenünk. A Zártószellemek terjesztik a félelmet másokkal szemben, zárják le a gondolatainkat, kötik gúzsba a képzeletünket. A szellem a gépben a mi szellemünk.

B.Zs.: Ti hogyan győzitek le a Zártószellemeket?

M: Próbáljuk kiismerni és átalakítani őket. Dolgozunk a saját előítéleteinkkel, a saját rasszizmusunkkal. Igyekszünk szupererővé transzformálni a félelmeinket.

B.Zs.: Ha már a személyes félelmekről beszél: én a munkákban nem annyira a személyességet látom, inkább azt, hogy szerepeket vesztek fel, és azokkal játszottok.

M: Vagy inkább próbáljuk felfedezni a többi identitásunkat és a lehetséges többi szerepet, amit betölthetünk. 2015-ben például a gießeni Mobile Albania nevű kollektívával együtt ideiglenesen kivándoroltunk Lipcsébe, és ott Pap Család néven létrehoztuk nomád családalakulatunkat. Saját intézményt is létrehoztunk, a Paplamentet. Ebben mindenki a hozzá passzoló elemekből épített fel a karakterét, de mégis önmaga maradt, nem szerepet játszott. Apropos, a törzsnek volt egy Pap Berecz Zsuzsa nevű tagja. Hozzá neked nincs közöd?

B.Zs.: Miért... hasonlítok rá?

M: Így első blikkre nem, bár az a Paptag is eléggé tudott akadékoskodni... Tavaly, az OFF Biennálé művészeti fesztivál keretében újra megnyitottuk a léggyárunkat és az oda érkező munkásoknak például rögtön az elején felvehették az igazi nevüket. Az álnevek helyett, amelyeket a hétköznapi életben használunk, és amik úgy hozzánk nőttek, mintha az igaziak lennének, meg kellett találni a valódi *valódi* nevet. A név mellé alakult később a gyáron belüli szerepkör is.

B.Zs: A tied mi volt?

M: Én Sir József Silbermann voltam és a titkárságon dolgoztam, meglehetősen fantáziátlan munkakörben, de így magunk között elmondhatom, hogy valójában a terjeszkedési ügyosztály élén állok, és sok értékes munkaerőt rántottam be a légtermelésbe.

B. Zs.: Milyen levegőt termeltek mostanában?

M: A légtermelés mára vezető globális iparággá küzdötte fel magát, így a mi gyárunknak is egyre nagyobb a konkurenciája. A mai légtermelés franchise modellben működik, nem kötődik névhez és helyhez, szóval sosem tudhatjuk, ki kinek dolgozik valójában. Nem tudjuk, hol vannak a befolyásológépek, mert a technológia gyorsan fejlődik. Vajon politikusok vagy mágnások mozgatják a szálakat? Vagy valaki más? Nehéz meglátni, hol van a hatalom, a rendszer annyira decentralizált és demokratikus. Felkapjuk a fejünket, amikor például Budapesten sorra bezárják a független kulturális helyeket, mert ebből látszik, hogy itt bizony valakire veszélyes légtermelés folyhatott. Kilenc évvel az első légyár megnyitása után úgy éreztük, újfajta konspirációra van szükség. Fél éven át tagokat toboroztunk és rendszeres workshopokat tartottunk. Megterveztünk egy új légyárat, ahol olyan osztályok nyíltak, mint a magas fokon személyre szabott Láthatatlansági Ügyosztály, a Kedvességosztály, ahol gombakolónia is létesült, de volt egy vadiúj Szagosztály és Közveszélyeztetési Osztály is. A helykeresés most sokkal nehezebben ment, mint kilenc éve. Az már csak álom volt, hogy ingyen találjunk valamit. Külföldről jövő támogatással ki tudtunk bérelni egy kallódó helyet a Kilián laktanyával átellenes Heinrich Udvarban. Pár héttel a Légyár megnyitása előtt szűnt meg a MŰSZI¹, mert megduplázták a bérleti díját. Éreztük, hogy sűrűsödik körülöttünk a levegő.

¹ A Művelődési Szint nevű önfenntartó művelődési ház a Blaha Lujza téri Corvin Áruház 3. emeletén.

B.Zs.: És milyenek most a kilátások?

M: Jók. Nagyon jók. Csak még kell sok fél elem, abból kell valamit építeni. Annak, aki olvassa majd ezt, azt üzenem, hogy jöjjön, ahogy van, mert nincs sok időnk.